

**AȘEZĂRILE UMANE
ȘI ORGANIZAREA SPAȚIULUI
GEOGRAFIC**

NOTE DE CURS

Melinda CÂNDEA

Elena BOGAN

Tamara SIMON

**AȘEZĂRILE UMANE
ȘI ORGANIZAREA SPAȚIULUI
GEOGRAFIC**

NOTE DE CURS

EDITURA UNIVERSITARĂ
București, 2011

Coperta: Angelica Mălăescu

A colaborat la elaborarea unor subcapitole din cap. 8 și 9, Lect. dr. Daniela Zamfir

Copyright © 2011

Editura Universitară

Director: Drd. Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021 – 315.32.47 / 319.67.27

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

EDITURĂ RECUNOSCUTĂ DE CONSILIUL NAȚIONAL AL CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE DIN
ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR (C.N.C.S.I.S.)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CÂNDEA, MELINDA

Așezările umane și organizarea spațiului geografic / Melinda Căndea,

Elena Bogan, Tamara Simon. - București : Editura Universitară, 2011

Bibliogr.

ISBN 978-606-591-306-6

I. Bogan, Elena

II. Simon, Tamara

911.37

332.1

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate autorului.

Distribuție: tel.: 021-315.32.47 /319.67.27,

comenzi@editurauniversitara.ro

ISBN 978-606-591-306-6

DOI: 10.5682/978-606-591-306-6

CUPRINS

CAPITOLUL I. AȘEZARE UMANĂ, SPAȚIU GEOGRAFIC, ORGANIZAREA SPAȚIULUI GEOGRAFIC. CONCEPTE, DEFINIȚII, CARACTERISTICI	9
1.1. Conceptul de așezare umană, habitat uman	9
1.2. Teorii ale apariției, evoluției și dezvoltării așezărilor umane	12
1.2.1. Teoriile apariției așezărilor umane	12
1.2.2. Teoriile evoluției dinamice ale așezărilor umane	13
1.2.3. Teoriile dezvoltării așezărilor umane	14
1.3. Spațiul și timpul - concepte multidisciplinare	16
1.4. Spațiul geografic	22
1.5. Organizarea spațiului geografic și amenajarea teritoriului	25
1.5.1. Amenajarea teritoriului, suport al realizării unor programe coerente de organizare a spațiului geografic	27
1.5.2. Organizarea spațiului geografic și a teritoriului	29
CAPITOLUL II. EVOLUȚIA AȘEZĂRILOR UMANE	33
2.1. Apariția și evoluția așezărilor umane	33
2.1.1. Perioada preistorică	34
2.1.2. Perioada antică	35
2.1.3. Perioada medievală	37
2.1.4. Perioada premodernă	38
2.1.5. Perioada contemporană	39
2.2. Sisteme de ierarhizare și elemente de organizare ale așezărilor umane ...	41
CAPITOLUL III. AȘEZĂRILE URBANE, SPAȚIU URBAN, ORGANIZAREA SPAȚIULUI URBAN	43
3.1. Așezările urbane	43
3.1.1. Concepte, caracteristici	43
3.1.2. Modalități de dezvoltare urbană	47
3.1.3. Generații de orașe	48
3.1.4. Forme teritoriale de organizare a orașelor și tipuri morfostructurale de orașe	50
3.1.5. Marile aglomerații urbane	55
3.1.6. Caracteristicile urbanizării	58
3.2. Spațiul urban	59
3.2.1. Natura și caracteristicile spațiului urban	59
3.2.2. Componentele și structura spațiului urban	60

3.3. Organizarea spațiului urban	64
3.3.1. Modele, metode și teorii utilizate în analiza orașelor	65
3.3.2. Teorii de bază privind organizarea internă a spațiului urban	72
3.3.3. Urbanismul și organizarea spațiului urban	74
3.3.4. Zonarea funcțională a spațiului urban	77

CAPITOLUL IV. AȘEZĂRILE RURALE, SPAȚIUL RURAL, ORGANIZAREA SPAȚIULUI RURAL

4.1. Așezările rurale	80
4.1.1. Concepte, definiții	80
4.1.2. Componentele așezărilor rurale	84
4.1.3. Tipologia așezărilor rurale	85
4.1.3.1. Tipuri de așezări rurale după mărimea demografică	86
4.1.3.2. Tipuri morfostructurale de așezări rurale	87
4.1.3.3. Tipuri de sate după situl acestora	93
4.1.3.4. Tipologia funcțională a așezărilor	94
4.1.4. Caracteristicile așezărilor rurale în profil continental	97
4.1.5. Dispersia așezărilor rurale	99
4.2. Tipuri genetice de sate și forme de organizare socială în România	101
4.3. Spațiul rural – concept, caracteristici, componente	106
4.3.1. Conceptul de spațiu rural	106
4.3.2. Clasificarea spațiilor rurale	113
4.3.3. Metode de analiză a spațiilor rurale	115

CAPITOLUL V. ORGANIZAREA SPAȚIULUI AGRICOL - COMPONENTĂ PRINCIPALĂ A SPAȚIULUI RURAL

5.1. Factori de favorabilitate și restrictivitate în dezvoltarea agriculturii și extinderea spațiului agricol	121
5.2. Spațiul agricol – extindere, caracteristici, restructurare	124
5.3. Modalitățile de organizare, amenajare și optimizare a spațiului agricol ...	127
5.3.1. Amenajarea teritoriului – instrument principal în organizarea spațiului agricol	127
5.3.2. Optimizarea componentelor restrictive ale spațiului agricol prin lucrări agro-pedo-hidroameliorative	136
5.3.3. Organizarea terenului agricol	137
5.3.4. Organizarea și amenajarea pășunilor naturale și cultivate	140
5.3.5. Organizarea și amenajarea terenului în cazul plantațiilor pomiviticele și de hamei	141

CAPITOLUL VI. AȘEZĂRILE OMENEȘTI – INDUSTRIA ȘI ORGANIZAREA SPAȚIULUI

6.1. Conceptul de spațiu industrial	143
--	------------

6.2. Factorii de localizare a spațiului industrial	145
6.3. Tipologia spațiilor industriale	150
6.4. Noi tipuri de spații industriale	152
6.5. Industria și organizarea spațiului geografic	153
6.5.1. Noi forme de organizare a spațiului industrial	154
6.5.2. Unitatea industrială și platforma industrială – „celule” de bază ale spațiului industrial	156
6.5.2.1. Unitatea industrială	156
6.5.2.2. Platforma industrială	157
CAPITOLUL VII. SPAȚIUL VERDE	159
7.1. Spațiul forestier	159
7.1.1. Evoluția conceptului de organizare și amenajare a fondului forestier în România	161
7.1.2. Acțiuni, amenajări și principii ce definesc organizarea optimă a spațiului forestier	164
7.2. Spații verzi intraurbane și periurbane.	165
7.2.1. Concepte, caracteristici	165
7.2.2. Spații verzi intraurbane	167
7.2.2.1. Sisteme de spații verzi urbane	168
7.2.2.2. Principalele tipuri de spații verzi urbane	169
7.2.2.3. Organizarea spațiilor verzi intravilane (intraurbane)	172
7.2.2.4. Evoluția și organizarea spațiilor verzi urbane în România	174
7.2.3. Spații verzi periurbane	177
CAPITOLUL VIII. TURISMUL ȘI ORGANIZAREA SPAȚIILOR URBANE ȘI RURALE	180
8.1. Spații turistice balnear-litorale	180
8.2. Spații turistice balnear-termale	189
8.3. Spațiile turistice balneoclimaterice specializate	191
8.4. Concepții și strategii de amenajare și de dezvoltare a așezărilor pentru turism montan	192
CAPITOLUL IX. SPAȚIUL PERIURBAN	200
9.1. Conceptul de spațiu periurban	200
9.2. Factorii periurbanizării	202
9.3. Delimitarea spațiului periurban	204
9.4. Elemente de organizare a spațiului periurban și funcțiile acestuia	206
9.4.1. Analiza componentelor spațiului periurban – etapa de diagnoză ..	206
9.4.2. Funcțiile și organizarea spațiului periurban	210
9.4.2.1. Crearea sistemului recreativ al orașului	210
9.4.2.2. Organizarea spațiului agricol și zonarea producției agricole în periurban	212

9.4.2.3. Funcția comercială și organizarea „comerțului periferic”	215
9.4.2.4. Organizarea rețelei de așezări	217
9.4.2.5. Organizarea transportului periurban	218
BIBLIOGRAFIE	221

CAPITOLUL I

AȘEZARE UMANĂ, SPAȚIU GEOGRAFIC, ORGANIZAREA SPAȚIULUI GEOGRAFIC. CONCEPTE, DEFINIȚII, CARACTERISTICI

1.1. CONCEPTUL DE AȘEZARE UMANĂ, HABITAT UMAN

Conceptul de *așezare umană* exprimă sintetic orice formă de locuire, care poate porni de la un număr minim de gospodării, locuințe, unități economice la un număr impresionant, dând naștere unei variate tipologii de așezări urbane și rurale. Aceste forme de locuire sunt determinate de caracteristici demografice, administrative, politice, geografice și fiecare poate avea anumite particularități specifice.

Dicționarul de geografie umană (1999) definește *așezarea* ca locul unde se află cineva sau ceva, un grup de locuințe, construcții care alcătuiesc un mediu de viață umană, o realitate complexă care nu poate fi ilustrată decât diferențiat, atât din perspectivă istorică, funcțiile și aspectul variind în timp, cât și din perspectivă spațială.

Așezarea umană reprezintă o comunitate umană de orice rang - oraș sau sat - indiferent de mărime sau funcțiile îndeplinite, care cuprinde populația, construcțiile folosite în diverse scopuri, platformele industriale, piețele și străzile, locurile de odihnă și agrement. Așezările umane sunt rezultatul unui continuu și dinamic fenomen de umanizare a spațiilor geografice naturale, determinat de cerințele societății umane aflată pe diferite trepte de dezvoltare.

Potrivit opiniilor antropologilor și sociologilor, așezarea umană include totalitatea construcțiilor și amenajărilor realizate de oameni în scopul satisfacerii, în mod decent, a cerințelor de locuire, producție și recreere. Fiecare așezare umană exprimă, de asemenea, nivelul de adaptabilitate la condițiile naturale existente, la calitatea și cantitatea resurselor exploatabile, la problemele de natură demografică – populația fiind factorul cheie în apariția și dezvoltarea așezărilor umane.

Abordarea geografică a problemelor legate de mediile de locuire aduce în prim plan modul în care a fost modificat spațiul geografic pentru a ajunge la un anumit mod de gestionare și echipare a spațiilor geografice, de repartiție pe glob a așezărilor umane. Orice fenomen demografic legat de evoluția numerică, mișcarea naturală, migrația și structura populației conduce la schimbări în organizarea spațială și dezvoltarea așezărilor umane, tipologia, dispersia sau concentrarea geografică a acestora.

Fiecare așezare umană cuprinde mai multe subsisteme: un subsistem al populației, terenurilor, resurselor, clădirilor, activităților economice, cu particularități și mecanisme de acțiune proprii, care pot interfera secvențial, dar care împreună asigură funcționalitate acestora. De asemenea, ea este definită de trei categorii mari de componente - *elemente, structuri, relații* - fiecare cu particularități proprii. Elementele reprezintă tipurile de resurse pe care se sprijină așezarea în

existența sa, structurile explică prezența unei game diversificate de activități, profiluri, fizionomii urbanistice, în timp ce relațiile se manifestă cu precădere sub aspect politico-administrativ, demografic, social și economic, infrastructură.

Apariția și evoluția oricărei așezări umane este dată de valorificarea resurselor naturale existente, de satisfacerea cerințelor de locuire și de muncă, de identitatea culturală și religioasă. După specificul și ponderea activităților economice dominante, după mărimea demografică, structura fondului construit, echiparea cu infrastructură, comunitățile umane se prezintă sub două forme de organizare spațială principale:

- *Satul* (așezarea rurală) - cea mai veche formă de locuire umană, având anumite caracteristici istorice, etnografice, economice, sociale, edilitare;

- *Orașul* (așezarea urbană) - definit de Fr. Ratzel prin existența a trei elemente de bază: numărul de locuitori, activitățile profesionale dominante, concentrarea mai mare a locuințelor. Fiecare are o multitudine de forme de manifestare, ca urmare a mării diversități calitative și cantitative a condițiilor cadrului natural și antropic.

Termenul de **habitat** definește, în sens general, un spațiu geografic determinat de condițiile naturale în care un individ, un grup social, o comunitate umană se adăpostește și își poate desfășura normal activitățile esențiale pentru viață. **Habitatul uman** reprezintă teritoriul amenajat în care se desfășoară activitățile vitale, economice și sociale, ale omului. El depășește limitele perimetrului constructibil al localităților, incluzând și importante suprafețe în care se desfășoară activități de muncă, recreere sau circulație, situate în afara acestuia (*Dicționar de geografie umană, 1999*).

Cercetările geografice și urbanistice efectuate în timp și spațiu evidențiază existența a două categorii de medii sociale de viață: *habitatul urban și cel rural*. Aceste două forme de habitat uman au câteva elemente fundamentale, care exprimă relația lor directă cu mediul geografic în care au apărut și s-au dezvoltat:

- *spațiul geografic locuit* - denumit și vatră sau intravilan - desemnează, în general, teritoriul pe care îl deține orice așezare umană, care poate avea continuitate sau nu pentru etapele istorice parcurse;

- *populația* (privită în dinamica și structura sa) - prin caracteristicile demografice înregistrate în timp și spațiu a contribuit la dezvoltarea oricărui tip de așezare umană;

- *activitățile economico-sociale* - care au loc într-un spațiu geografic bine delimitat, denumit moșie sau extravilan, ce deține o mare gamă de resurse naturale și antropice, menită să deservească zonele locuite, permițând în timp și extinderea acestora;

- *componentele circulante* - elemente aflate în continuă rulare, sub aspectul unor circuite continue, care asigură buna funcționare a așezărilor umane; aici pot fi integrate toate resursele financiare; mijloacele de transport; toate tipurile de energie folosite – electrică, termică, alternativă; majoritatea serviciilor publice și private, etc.

Prezentarea și analiza celor două tipuri de habitat se poate face în diferite maniere:

- *maniera descriptivă* - axată pe o prezentare simplă a fizionomiei și structurii așezărilor umane, prin ceea ce se poate deduce din teren, sau din imagini fotografice, video, satelitare, materiale cartografice;

- *maniera explicativă* - se sprijină pe explicarea cauzelor, factorilor de influență ce stau la baza apariției, dezvoltării așezărilor și care argumentează prezența funcțiilor în relație cu repartiția lor spațială; prin explicații de detaliu se pot înțelege fenomenele de evoluție ascendentă sau de involuție a unor așezări;

- *maniera interpretativă* - are drept scop analiza mai în detaliu a relațiilor directe și indirecte dintre componentele naturale și antropice, influențele lor reciproce, permite elaborarea de prognoze pe termen mediu și lung; în acest context se pot face analogii între modul de apariție și dezvoltare a multor așezări despre care nu avem date arheologice, istorice, economice, culturale suficiente;

- *maniera holistică* - prin care prezentarea generală a așezărilor umane se face din perspectiva ideii că sistemul lor de funcționare și evoluție are influență directă asupra părților componente; astfel, interpretarea se face în mod integrat și nu pentru fiecare componentă separat. Această metodă este cel mai mult utilizată în analiza fenomenelor geografice, deoarece oferă o viziune mult mai completă asupra acestora.

Între habitatul urban și rural există un complex de interacțiuni. Astfel, consolidarea caracteristicilor specifice mediului urban, la nivelul multor așezări umane, a generat fenomenul de *urbanizare*. Treptat, nevoia de extindere spațială, dezvoltarea economică și demografică au determinat fenomenul de *suburbanizare*. În acest context, orașul câștigă tot mai mult din zonele învecinate rurale, pe care treptat le înglobează în structura sa.

De asemenea, apariția în jurul marilor aglomerații urbane a unor orașe mici, care să preia o parte din funcțiile economice și sociale ale marelui oraș, a condus la apariția fenomenului de *periurbanizare*. În marile aglomerații urbane, procesul de revitalizare demografică, socială, economică a centrelor istorice vechi, prin acordarea de noi funcții economice, culturale, turistice și prin înlocuirea populației în vârstă, cu venituri de reduse, de o altă, mai tânără și cu venituri importante, a condus la apariția fenomenului de *gentrificare urbană*.

Schimbările politice și economice din țări europene ce au deținut economii socialiste au condus la modificări importante în rețeaua de așezări urbane și rurale. În acest sens se constată că multe orașe mono-industriale, cu statut de localități defavorizate, au tendința de a reveni la condiția de așezare rurală, mai ales dacă trecerea în categoria orașelor s-a făcut pe baza unor decizii politice și administrative. Astfel, se conturează fenomenul de *dezurbanizare*, de *rururbanizare*.

În condițiile în care administrarea și gestionarea spațiilor rurale și urbane înregistrează aspecte negative, apar deseori rupturi funcționale. Acestea se manifestă mai ales în cazul așezărilor urbane și se pot desfășura la nivel macrostructural și microstructural, în relație directă cu dimensiunile spațiale și funcționale. Ele pot apărea la nivel teritorial, prin modul de alternare a zonelor funcționale, dar și prin mari contraste de ordin ambiental și arhitectural, ce distrug individualitatea și unicitatea așezării.

1.2. TEORII ALE APARIȚIEI, EVOLUȚIEI ȘI DEZVOLTĂRII AȘEZĂRILOR UMANE

Analiza procesului de apariție și dezvoltare a așezărilor umane a conturat, în timp și spațiu, numeroase teorii.

1.2.1. Teoriile apariției așezărilor umane încearcă să ne ofere explicații asupra modului în care acestea au luat naștere, de-a lungul timpului:

Teoria condițiilor geoclimatice - pune accent pe favorabilitatea spațiilor geografice ce au constituit puncte de atracție pentru aglomerări umane, mai ales prin terenuri fertile, resurse de apă și climat mediteranean (așezările din bazinele hidrografice ale fluviilor Nil, Eufrat, Tigru); de foarte multe ori condițiile geoclimatice au avut un rol determinant în apariția și dezvoltare așezărilor și au asigurat continuitatea locuirii în același spațiu geografic; în general condițiile geoclimatice au avut un rol major în formarea primelor așezări umane, pe măsura dezvoltării tehnologiei rolul lor s-a diminuat însă.

Teoria schimbărilor sociale progresive - își are originea în evaluările de ordin antropologic și sociologic. Această teorie a fost enunțată pentru prima dată în anul 1950, de W.W. Rostow, care încearcă să sublinieze că societatea umană emite alte nevoi și cerințe economice, sociale, culturale cu fiecare etapă istorică parcursă. Accentul este pus pe latura socială, care arată drumul parcurs de la societatea arhaică, tradițională, către modernitate, ajungând la nivelul de consum actual. Această evoluție progresivă a determinat mutații și în modul de apariție și organizare a așezărilor umane, dat fiind faptul că odată cu valorificarea unor game tot mai largi de resurse are loc creșterea veniturilor și, prin urmare, apar și noi cerințe de locuire și confort (C. Zamfir, 2007).

Teoria pieței de produse și servicii. Diviziunea muncii și diversificarea prelucrării materiilor prime au condus la conturarea unor locuri pentru schimburi în natură, la început simple târguri, iar mai târziu adevărate orașe comerciale (orașe porturi maritime și fluviale, orașe situate la intersecția marilor căi de comunicație). Pentru mulți cercetători, existența piețelor comerciale și de servicii este punctul cheie care a dus la transformarea satelor în localități urbane și a asigurat dezvoltarea continuă a acestora. Cu fiecare etapă istorică parcursă această piață de produse și servicii a evoluat de la forme simple, la cele complexe și specializate de astăzi;

Teoria orașelor necropolă (susținută de britanicul Lewis Mamford) - încearcă să demonstreze că marile orașe ale lumii antice au fost direct legate de mari temple, bazilici, complexe religioase – Egipt, Grecia, Mexic etc.; că toate marile civilizații au avut ca puncte de pornire componente ale vieții religioase, materializate prin diferite construcții. Accentul este pus pe un element cultural-religios care a determinat, în primele etape istorice, apariția multor așezări cunoscute ca locuri importante de pelerinaj.

Teoria apărării (dezvoltată de istoricul german Ludwig Maurer și economistul Karl Bucher) subliniază faptul că în antichitate, dar mai ales în evul mediu și perioada renașterii au apărut multe orașe cu aspect fortificat, de tip Vauban (ziduri de apărare în formă de stea). Multiplicarea conflictelor dintre statele aflate în formare și consolidare politică, militară și teritorială a condus la

aparitia unor asezari care sa asigure conditii de siguranta pentru populatie si bunurile acesteia; ulterior aceste asezari s-au dezvoltat si in afara zidurilor de aparare, nucleele vechi constituindu-se, in perioada contemporana, in centre istorice ale marilor aglomeratii urbane;

Teoria deciziei legislative (susținută de filozoful K. Hegel, istoricii G. Below, T. Wright) subliniază că multe orașe au apărut prin recunoaștere și numire oficiale (sub aspect juridic), deși de multe ori acestea nu îndeplineau caracteristicile unei așezări urbane. Multe asemenea orașe au fost decretate în perioada societății și economiei de tip socialist.

Cele mai multe teorii legate de apariția și dezvoltarea așezărilor umane au apărut în domeniul istoriei și al urbanismului. Abia în a doua jumătate a secolului XX au început să se contureze asemenea teorii și în geografia urbană și rurală, sub influența școlii franceze de geografie.

1.2.2. Teoriile evoluției dinamice ale așezărilor umane - caracterizează literatura geografică de specialitate care acordă o atenție deosebită analizei spațiilor urbane, orașul constituind un obiect de studiu mult mai interesant prin caracteristicile și prin dinamica sa. Deoarece, de cele mai multe ori, așezările urbane au evoluat din vechi spații rurale, se poate considera că aceste teorii sunt aplicabile și în abordarea comunităților rurale.

Teoria zonelor concentrice - inițiată de americanul E. W. Burges, în 1925, asupra unor orașe din jurul Marilor Lacuri (Chicago), potrivit căreia așezările umane își adaugă, cu fiecare etapă istorică sau treaptă de dezvoltare socio-economică, un nou areal concentric, pornind de la un nucleu central către periferii. Această teorie este valabilă și pentru spațiul rural deoarece și satele urmează aceeași tendință de extindere teritorială.

Teoria sectorială - abordată în 1935 de americanul H. Hoyt, în urma unei evaluări atente a circa 142 de orașe americane. Această teorie încearcă să demonstreze că, în realitate, de-a lungul marilor axe comerciale și de transport se conturează zone bine definite sub aspect rezidențial și funcțional. Apar, astfel, sectoare dispuse în alternanță, fiecare concentrând un anumit tip de activitate (zone industriale, rezidențiale, de recreere, socio-culturale etc.).

Modernizarea și multiplicarea continuă a activităților economice și a infrastructurii din spațiului rural aduce în prim plan apariția unor subspații bine definite și în vatra așezărilor rurale, indiferent de vechimea și mărimea acestora.

Teoria nucleelor multiple - apărută în 1945, ca urmare a preocupărilor comune ale lui Ch. Harris și E. D. Ullman, evidențiază faptul că la nivelul marilor metropole există mai multe nuclee polarizatoare bine conturate, ce deservește zone rezidențiale și economice importante. Astfel, rolul vechilor centre istorice se reduce în favoarea existenței altor nuclee ce deservește orașul. Această teorie este aplicabilă spațiilor rurale mari, de tipul comunelor - ce dețin un număr important de sate.

Teoria echilibrului spațial - abordată de W. Alonso, în 1964, încearcă să diminueze dezechilibrele ce au apărut în marile aglomeratii urbane. Prin intermediul unei ecuații matematice, autorul încearcă să demonstreze relația directă ce există între valoarea reală a terenurilor și poziția, accesibilitatea, suprafața acestora, dependența de mijloacele de transport și cantitatea de mărfuri și servicii ce se

realizează. Există mari diferențe între zonele centrale și cele periferice și, prin urmare, apar deosebiri în investițiile directe și în prețurile finale de consum. Acest aspect este evident și în lumea rurală, satele poziționate favorabil având mai multe avantaje și posibilități de dezvoltare decât cele situate periferic și izolate.

Teoria densității aşezării (urbane), inițiată de B. J. L. Berry, în 1967, are în vedere modul de distribuție a densității populației în spațiul construit, în funcție de distanța față de centru și de prezența periferiilor. La baza acestei teorii stă o funcție matematică ce are în vedere și vechimea aşezării, dat fiind faptul că păstrarea aceleiași vetre favorabile de locuire aduce cu sine și o creștere continuă a populației. Acest aspect este valabil și în cazul aşezărilor rurale, deoarece cele mai vechi sate sunt cele mai stabile și viabile sub aspect demografic (I. Ianoș, 1987).

1.2.3. Teoriile dezvoltării aşezărilor umane pornesc predominant de la abordări economice, existența resurselor și modul cum sunt acestea valorificate, dând măsura dezvoltării socio-spatiale și economice. În cadrul acestora se detașează:

Teoria conturilor input-output - apărută după anul 1965, reflectă relația directă între toate intrările și ieșirile de materii prime, produse semifinite și finite, servicii, rezultate în urma activităților derulate în orice aşezare umană. Input-uri exprimă intrările de energie și de materii prime necesare existenței aşezării, iar output-urile tot ceea ce rezultă din activitățile ce au loc la nivelul aşezării. O situație favorabilă din acest punct de vedere permite o mai bună dotare cu infrastructură generală și edilitară și asigură un standard de viață bun.

Teoria localizării pe bază de costuri - apărută în sec. XIX, în urma cercetărilor lui Weber, Losch, Hotelling, arată că de foarte multe ori progresul sau regresul în dezvoltarea regională și implicit al oricărei aşezări umane este legată de satisfacerea unei cereri economice și sociale prin costuri reduse. În acest sens sunt luate în considerație costurile de producție, de forță de muncă și de transport, aspecte ce influențează localizarea pe termen mediu și lung a multor unități economice și sociale. Acest fenomen explică mutarea unor unități productive a marilor firme dintr-o țară în alta și dintr-o localitate în alta. În aceste condiții, localitățile ce oferă avantajele cele mai bune asigură o localizare mai puternică a unităților de producție, asigurând venituri suplimentare pentru gestionarea localității, locuri de muncă, precum și realizarea unui standard de servicii urbane foarte bun.

Teoria avantajelor comparative, elaborată la sfârșitul secolului XVIII de către David Ricardo, se sprijină pe caracteristicile pozitive ale tuturor componentelor mediului natural și antropic. Aceste particularități pot asigura un avantaj pentru o aşezare în comparație cu alta, ce deține mai puține componente favorabile dezvoltării socio-economice. În acest context există aşezări care au beneficiat în permanență de posibilități multiple de dezvoltare și altele care pot fi considerate defavorizate din perspectiva unor componente ale mediului natural și/sau antropic. Aceste aspecte pot conduce la dezvoltarea schimburilor comerciale între aşezările umane (pentru a satisface cerințele populației) și la dobândirea unei funcții specifice.

Teoria polilor de creștere a fost inițiată de economistul francez F. Perroux, în 1950, și dezvoltată de alți economiști din Franța, Germania, SUA între anii 1957-

1965. Această teorie pornește de la faptul că, în timp și spațiu, la nivelul oricărei așezări se poate constitui o comunitate economică puternică, alcătuită din mai multe unități de producție de renume și cu înaltă tehnologie, ce pot influența celelalte activități economice și pot contribui la dezvoltarea și modernizarea infrastructurii. Aceste așezări devin treptat poli de creștere, cu impact asupra celorlalte așezări umane învecinate, prin atragerea forței de muncă și extinderea zonelor rezidențiale și de transport. Teoria subliniază necesitatea dezvoltării unei rețele de localități mici și mijlocii, îndeosebi orașe, pentru a diminua presiunile demografice, economice și de mediu asupra marilor metropole.

Teoria relației centru-periferie, abordată de Friedmann, în perioada 1965-1975, subliniază faptul că sub aspect istoric și al dezvoltării socio-economice regionale apar zone ce dețin o poziție dominantă și altele care sunt subordonate primelor. Zonele centrale dețin supremația în derularea activităților economice, în atragerea de investiții directe, în dotarea cu infrastructură, iar cele periferice sunt dependente de aceste, având mai puține unități economice și utilități de infrastructură. De multe ori, lipsa unui control asupra zonelor periferice și asupra gestionării problemelor sociale și economice poate determina convulsii sociale, existența unui nivel ridicat de sărăcie, probleme de securitate și siguranță a populației în urma creșterii delinvenței.

Teoria fractalilor - dezvoltată de matematicianul francez Benoit Mandelbrot, în 1978, un pasionat al teoriilor geometriei euclidiene, subliniază faptul că orice spațiu este compus din mai multe segmente neomogene - denumite fractalii (de la cuvântul de origine latină *fractus*). Aplicarea acestui concept pune în evidență faptul că există un nivel de „neregularitate” în cadrul fiecărei așezări umane, iar neomogenitatea fractalilor poate determina apariția unor vulnerabilități în dezvoltarea localităților. Această teorie a fost preluată și dezvoltată și de alți cercetători (după anul 1990), pentru a explica disfuncționalitățile acumulate în timp și spațiu la nivelul așezărilor umane.

Teoria configurației urbane, inițiată de francezul G. Ritchot în anul 1977, pune accent pe relația așezării cu cadrul fizic în care se dezvoltă în timp și spațiu. Această teorie evidențiază faptul că structura oricărui habitat urban depinde de caracteristicile mediului geografic, fără să pună accent și pe ceilalți factori care contribuie la definirea structurii și imaginii unei așezări. Diferențierile de ordin cantitativ și calitativ ce caracterizează așezările umane pe glob sunt date de modul în care este exploatat și valorificat mediul geografic, clima și relieful având rolul cel mai important.

Teoria modernizării se conturează după anul 1900; susține că orice așezare umană este supusă unui proces continuu de schimbare și de înnoire. Un rol important îl dețin performanțele din știință și tehnică, care aduc schimbări în proiectarea, dotarea și amenajarea perimetrelor construite, a infrastructurii generale și edilitare. Modernizarea este vizibilă în cazul căilor de comunicație, telecomunicațiilor, confortului de locuire și ameliorarea condițiilor de muncă. Ritmul de înnoire este dependent de nivelul de dezvoltare economică atins de fiecare țară în parte. Fenomenul este foarte dinamic începând cu anii 60-70 ale secolului XX, schimbând mereu aspectul localităților, funcțiunile acestora. Modernizare este evidentă și în stilurile arhitecturale, în detaliile de mobilier urban și conferă o anumită imagine, oferă o individualitate distinctă (C. Zamfir, 2007).

Teoria dezvoltării durabile s-a conturat după anul 1980, după publicarea Raportului Brundland, și aduce în prim plan relația directă și indirectă dintre așezări și calitatea mediului înconjurător. În acest context se pune problema planificării dezvoltării așezărilor umane, cu identificarea aspectelor negative, alocarea resurselor și realizarea unei dezvoltării unitare și omogene pentru întreg spațiul deținut. În gestionarea și dezvoltarea așezărilor umane un loc aparte îl deține raportul cost/beneficiu, eliminarea risipei resurselor existente, reducerea formelor de poluare, evitarea degradării ireversibile a mediului ambiant, refacerea zonelor naturale și antropice deteriorate, realizarea unui standard de viață decent și egal pentru toți locuitorii.

Toate aceste teorii arată preocupările existente la nivel mondial pentru găsirea unui echilibru stabil în dezvoltarea așezărilor. Ele sunt legate de politicile macroeconomice și microeconomice care vizează exploatarea resurselor existente, măsurile de restructurare necesare și asigură continuitatea, stabilitatea, viabilitatea tuturor formelor actuale de așezări.

1.3. SPAȚIUL ȘI TIMPUL - CONCEPTE MULTIDISCIPLINARE

Spațiul și timpul sunt concepte ce fac parte din modelele pe care le construim în vederea reprezentării lumii reale. Conceptele despre spațiu și timp au fost abordate în numeroase discipline, începând cu matematica, filosofia, sociologia, geografia ș.a.

Spațiul reprezintă forma fundamentală, obiectivă și universală a existenței materiei, inseparabilă de materie, care are aspectul unui întreg neîntrerupt și exprimă ordinea coexistenței obiectelor lumii reale, poziția, distanța, mărimea, forma și întinderea lor¹.

„În existența umană spațiul este investit cu o dublă semnificație: condiție pentru supraviețuirea noastră biologică, considerându-l ca o resursă care explică rolul pe care cucerirea spațiului l-a jucat în istoria umanității, dar și necesitate psihologică, spațiul fiind perceput ca o eliberare față de constrângeri și pericole. Având, prin definiție, o perspectivă antropocentristă, oamenii analizează spațiul senzorial și mental în funcție de suportul cultural: din experiența intimă, a pozițiilor lor și a relațiilor cu alții, organizează spațiul astfel încât acesta să corespundă cerințelor lor biologice și relațiilor sociale. În perimetrul existențial, ființa umană pornește de la o abilitate spațială instinctivă către o cunoaștere a spațiului prin articularea simbolică dintre cuvinte și imagini, conștientizarea spațiului, într-un mod subiectiv, conferindu-i valoare și păstrându-l în memorie în ierarhii bine definite. Dimensiunea spațială a existenței umane este vitală: spațiul ne oferă aparență, mobilitate, experiență, încărcătură emoțională, orizonturi cognitive” (Claudia Popescu, 1999, p. 5).

Datorită acestui fapt, „spațiul” deține un loc important în „segmentul” conceptual al multor științe, care au încercat să-l descrie, să-l analizeze și să-l înțeleagă, dezvoltând – din cele mai diferite puncte de vedere – semnificația acestuia. Astfel, se vorbește despre:

¹ Dicționarul Explicativ al Limbii Române

- *spațiul economic*, care asociază fluxurile vizibile, de materiale și produse cu cele invizibile, de prețuri și costuri, de profituri sau pierderi;
- *spațiul abstract – matematic*, constrâns de limite rigide și supus unor legi axiomatiche;
- *spațiul mistic* – ca răspuns al sentimentelor, percepției și imaginației la cerințele umane fundamentale;
- arta definește *spațiul artistic* care „respiră” din personalitatea artistică a celor care l-au încărcat cu valoare estetică;
- arhitecții vorbesc de *spații orizontale și verticale, nude sau personalizate* etc.

Noțiunea de spațiu variază, deci, de la o oarecare categorie spațială la configurații din ce în ce mai structurate. Categoria spațială se referă la simpla proiecție în spațiu a valorilor religioase, politice, ideologice admise de un agregat social.

Conceptul de spațiu a fost larg dezbătut încă din antichitate, de matematicienii greci, când atomiștii antici (*Democrit, Epicur*) considerau spațiul ca un receptacol vid și infinit al atomilor materiali. Dezbaterile matematicienilor au fost preluate de fizicieni, filosofi, sociologi, etnologi, arhitecți, geografi ș.a. creându-se, astfel, premisele unei dezbateri multidisciplinare care va dura poate la infinit.

Aristotel considera că spațiul este suma locurilor pe care le ocupă corpurile și că atât materia, cât și spațiul ar fi finite. La început spațiul de studiu în matematică a fost cel plan, abia mai târziu s-au luat în considerare figurile tridimensionale euclidiene. Geometria greci au presupus că spațiul (idealizat) în care existau „figurile” lor (idealizate) era omogen, pentru că o construcție dată se putea realiza oriunde în interiorul lui, cu aceleași rezultate de fiecare dată².

Un spațiu euclidian este omogen și izotrop, structura lui metrică fiind independentă de distribuția materiei în spațiu. Geometria euclidiană a fost larg acceptată drept cadru natural al descrierii proceselor mecanicii clasice și filosofiei moderne newtoniene. Perechea spațiului euclidian din matematică este spațiul newtonian din fizică.

Newton introduce conceptul de spațiu absolut, opuse timpului și spațiului sensibil sau datorate simțului comun. Timpul absolut, adevărat și matematic, este numit de *Newton Durată*. În ceea ce privește structura internă a spațiului, a „diviza” spațiul, adică a separa în mod efectiv și real „părțile” sale, este imposibil, imposibilitate care nu interzice efectuarea unor distincții „abstracte” și „logice” și nu ne împiedică să deosebim „părți” inseparabile în spațiul absolut. Infinitatea și continuitatea spațiului absolut implică această distincție. Din aceasta derivă afirmația că mișcarea absolută este mișcarea în raport cu spațiul absolut, și toate mișcările relative implică mișcări absolute³.

Constituirea geometriilor neeuclidiene de către *Lobacevski, Bolyai, Gauss, Riemann*, a contribuit la formarea concepției după care proprietățile geometrice spațiale nu sunt pretutindeni aceleași, fiind determinate de proprietățile fizice.

² Gray, Jeremy, 1998, *Idei despre spațiu euclidian, neeuclidian și relativist*, Editura AII, București

³ Newton, I., 1956, *Principiile matematice ale filosofiei naturale*, Editura Academiei, București

Spațiul este deci neomogen și anizotrop⁴. Riemann⁵, afirmă că există tipuri diferite de spațiu tridimensional și a făcut distincția între nelimitat și infinit, în lucrarea sa *Hypothese*, în anul 1867. În concepția acestui matematician, numai o curbă poate fi nesfârșită (cu o extindere nelimitată), dar finită ca mărime - de exemplu un cerc - deci spațiul poate fi nelimitat, dar nu neapărat infinit. Spațiul, în viziunea aceluiași autor, reprezintă lumea în care trăim, ca un caz particular al unei mărimi extinse multiplu, luată din noțiunea generală a cantității. Asemenea mărimi sunt capabile de diverse relații metrice, dintre care una va corespunde lumii în care trăim. Noi percepem lucrurile în spațiu, mișcările lor în raport cu alte lucruri, adică mișcările lor relative, dar nu mișcările lor absolute în raport cu spațiul însuși.

Teoria relativității lui *Einstein* (numită și teoria fizică a spațiului și timpului) a demonstrat că proprietățile spațio-temporale (lungimea corpurilor și durata fenomenelor), depind de viteza de deplasare a sistemelor materiale și că structura sau proprietățile continuului spațio-temporal variază în funcție de concentrarea masei substanței și de intensitatea câmpului gravitațional generat de către acestea. Unitatea cu materia determină caracterul infinit al spațiului și eternitatea timpului. Existența lumii externe, independentă de observator se asociază cu credința în proprietățile absolute ale obiectelor în spațiu. Se mișcă și există fie că ne convine sau nu. *Einstein* a demonstrat că descrierea pe care o oferim depinde de ceea ce facem și unde suntem⁶.

Spațiul nu este o scenă care să poată fi plină sau goală, în care obiectele vin și pleacă. Spațiul nu este ceva rupt de lucrurile care există.

Imaginea spațiului ca fiind ceva ce există independent de orice relații e numită perspectiva absolută⁷. Poziția absolutistă a fost reprezentată de *Descartes* (1596-1650), care privea spațiul și timpul ca niște categorii ce permit denumirea și clasificarea evidenței sensurilor⁸. *Perspectiva absolută* a fost și perspectiva lui Newton, dar a fost definitiv înlăturată de experimentele care au verificat teoria relativității generale a lui Einstein.

Perspectiva relațională este o idee care a apărut încă de la începutul secolului al XVII-lea, când filosoful *Gottfried Wilhelm Leibniz* a susținut cu tărie că fizica lui Newton are fisuri grave pentru că se bazează pe o imagine absolută a spațiului și timpului. Teoria relativității lui Einstein descinde din această perspectivă.

Matematicianul german *Hermann Minkowski*, enunță în 1905, teoria relativității restrânse prin care cele trei dimensiuni obișnuite ale spațiului sunt combinate cu o a patra dimensiune, a timpului, pentru a forma o varietate tetradimensională pentru a reprezenta spațiul-timp. Timpul este unidirecțional. Orice există, există undeva și nimic nu există în afara timpului⁹. Aceasta este și concepția fizicienilor, în urma analizei teoriilor din fizica cuantică. La întrebarea

⁴ Gray, Jeremy, 1998, *op.cit*

⁵ Citat de Jeremy Gray, *op.cit*

⁶ Ibidem

⁷ Smolin, Lee, 2000, *Spațiu, timp, univers: trei drumuri către gravitația cuantică*, trad. Anca Vișinescu, Ediția a 2-a, Editura Humanitas, București

⁸ Lefebvre, 1994, citat de Benedek Jozsef, 1999, *Organizarea spațiului rural. Studiu de caz Dealurile Bistriței*, teza de doctorat

⁹ Smolin, Lee, 2000, *op.cit*

dacă spațiul este continuu sau discontinuu, *Lee Smolin*, în cartea sa¹⁰, ajunge la concluzia că spațiul este discontinuu și că structura spațiu-timp ar fi fractalică la scara Planck¹¹. La scara Planck, spațiul apare ca fiind compus din entități fundamentale separate.

Fără îndoială că cel mai abordat fundament filosofic al spațiului este cel al lui *Kant*, care în lucrarea sa „*Critica rațiunii pure*”¹² abordează noțiunile de spațiu și timp prin intermediul expunerii metafizice și a expunerii transcendente. În accepțiunea lui *Kant*, spațiul și timpul sunt reprezentări *a priori*, care nu sunt empirice și care stau la baza tuturor intuițiilor externe. Spațiul și timpul nu sunt concepte discursive, pentru că nu se poate reprezenta decât un spațiu unic, iar mai multe spații sunt părți ale spațiului unic și timpuri diferite nu sunt decât părți ale aceluiși timp¹³. Spațiul este reprezentat ca o „*mărime infinită dată*”, în aceeași concepție kantiană, iar „*infinitatea timpului nu înseamnă altceva decât că orice mărime determinată a timpului este posibilă numai prin limitările unui timp unic care servește ca fundament*”. În viziunea filosofului spațiul nu este nimic altceva decât forma tuturor fenomenelor simțurilor externe, o condiție subiectivă a sensibilității. Nu putem vorbi despre spațiu decât din punctul de vedere al omului, concepție abordată și de unii matematicieni, chiar dacă în matematică este vorba despre *spațiul abstract* în special.

În secolul XX, spațiul abstract al matematicii devine *spațiul social*, receptat de oameni, în care elementele spațiului geografic sunt percepute în mod diferit de către aceștia.

*Milton Santos*¹⁴ propune o a cincea dimensiune a spațiului, anume cotidianul. Prin loc și cotidian, timpul și spațiul care conțin o mulțime de lucruri și acțiuni sunt în aceeași măsură purtătoare de o infinitate de alte posibilități. Este suficient să nu considerăm spațiul ca o simplă materialitate, ci un câmp necesar de acțiune.

Ideea locurilor și locuirii în spațiu este larg dezbătută și în arhitectură, mai ales din perspectiva filosofiei lui *Heidegger*¹⁵. „*Raportarea omului la locuri și, prin mijlocirea locurilor la spațiu, rezidă în locuire. Relația dintre om și spațiu nu este nimic altceva decât locuirea gândită în chip esențial*”¹⁶. O cale de acces la spațiu provine din urmărirea raportului pe care omul îl întreține cu acesta. Între om și spațiu nu există fractură, acesta nefiindu-i nici obiect exterior și nici trăire

¹⁰ *Ibidem, op. cit.*

¹¹ Scara Planck este scara distanței, timpului sau energiei la care efectele gravitației cuantice sunt importante. Este definită prin unitățile Planck, procese care au o durată de ordine al timpului Planck ce reprezintă aproximativ 10^{-43} dintr-o secundă și de ordinul lungimii de aproximativ 10^{-33} centimetri

¹² Ediția I, publicată în 1781, ediția a II-a în 1787, ediția tradusă fiind bazată pe textul ediției germane a „*Criticii rațiunii pure*” îngrijită de Raymund Schmidt, ediția a I-a, Leipzig, 1930, în Immanuel Kant, 1998, *Critica Rațiunii Pure*, ediția a III-a, Editura Iri, București Kant, op. cit., *Cap. Estetica transcendentală. Despre Spațiu*, p. 73-80, *Despre timp*, p. 80-87

¹³ Kant, op. cit., *Cap. Estetica transcendentală. Despre Spațiu*, p. 73-80, *Despre timp*, p. 80-87

¹⁴ Milton Santos, 1992-1993, *Temps-Monde et Espace-Monde. Relever le défi conceptuel*, *Strates*, Numero 7- Temoins du monde: Bulgarie, identites chinoises, explorer l'île de France

¹⁵ Heidegger, M., 1995, *Construire, locuire, gândire*, în *Originea operei de artă*, Ed. Humanitas, București, p. 175

¹⁶ Idem, op.cit., p. 189

interioară. Spațiile sunt decise pentru oameni ca urmare a însăși naturii umane de a locui spațiul¹⁷, accentul se mută deci, de la spațiu la locuire.

Peste tot unde se manifestă prezența omului nu mai avem un spațiu dat, ci un spațiu produs, un spațiu determinat de o configurație istorică. Spațiile sociale de tip tradițional sunt spațiile în care predomină relațiile și dinamica socială a indivizilor, fiind un spațiu al comunităților bazate pe legături de rudenie, familiale¹⁸.

Așezarea sătească poate deveni spațiul intermediar între cel umanizat, individualizat al unității de locuit și spațiul sălbatic exterior¹⁹. Spațiul intermediar se naște atât din externalizarea spațiului interior, cât și din internalizarea spațiului exterior²⁰. Pentru societățile tradiționale definirea noțiunii de spațiu doar prin intermediul geometriei euclidiene se dovedește precară și limitată. Prin intermediul edificărilor sale, omul arhaic a generat realități concrete, limite și centre spațiale (precum pragul sau vatra), având semnificații complexe. De asemenea semnificațiile cardinalelor, timpurile ciclice ale evenimentelor reflectate în cadrul riturilor reprezintă legături între cadrele naturale și sociale, între acțiunile și evenimentele desfășurate pe grila temporală a existenței, dar și cadrul formal-spațial al edificărilor umane²¹.

Sociologul și etnograful român *Ernest Bernea*, în trilogia sa²² dedicată spațiului, timpului și cauzalității la poporul român, arată că „*spațiul în reprezentarea țaranului român există ca atare, în mod obiectiv, material sau spiritual, dar pretutindeni prezent, împreună cu timpul, el este un dat fundamental al lumii noastre (create) și altfel decât timpul, el este dimensiunea de bază a existenței înseși, lumea noastră inclusiv transcendentă*”²³, Spațiul în dimensiunea căruia trăiește țaranul român nu apare ca un fenomen linear și continuu, nu se manifestă ca un fenomen cursiv, ci cunoaște unele opriri sau frângeri ale continuității și naturii sale, prin anumite însușiri particulare. Spațiul satului arhaic este deci un spațiu discontinuu.

Spațiul, ca formă în sine la fel peste tot și vidat de substanță e ceva specific pentru sensibilitatea omului modern²⁴, pentru „*omul vechi*” spațiul era variat, profund respectabil și plin de miracole de un potențial diferit în fiecare punct al lui. Tradițiile erau în primul rând o îmbogățire a spațiului, o realizare a lui, fiindcă ele creau cosmosuri regionale care colorau puternic spațiul ca atare. Azi se tinde însă²⁵, din punct de vedere vital, către anularea spațiului.

¹⁷ Harpău, G., 2003, *Spațiul ca proximitate a lumii*, în revista New Europe College - Lost in space

¹⁸ Bădescu, I., Radu, N., 1980, *De la comunitatea rurală la comunitatea urbană*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, p. 5, 14, 18

¹⁹ Gaivoronski, V., 2002, *Matricile spațiului tradițional*, Ed. Paideia, București, p. 168

²⁰ Idem, op. cit, p. 177

²¹ Idem, p.98

²² Bernea, E., 2005, *Spațiu, timp și cauzalitate la poporul român*, ediția a doua revizuită, Editura Humanitas, București

²³ Idem, op.cit. p. 101

²⁴ Băncilă, B., 1941, *Regionalism și metafizică*, în Ethnos, revistă de grai, studiu și creație românească, publicată de Ion Diaconu, Anul I, Fascicola 1, p. 87

²⁵ Idem